נַגַבִיֵה

מרכז הידע והמחקר
של האוכלוסיה הבדואית בנגב

האם תכנית "מעגלי תעסוקה" מתאימה לנשים בכפרים הלא-מוכרים בנגב?

כתבה: **שרה הלמן**
עבור: מרכז המידע והמחקר, פורום דו-קיום בנגב

נַגַבִיה
מרכז הידע והמחקר
של האוכלוסיה הבדואית בנגב

איסוף נתונים/ראיונות:
איבתסאם אל חורטי, סאלימה עזאזמה, אסמה אבו-כף

תאריך פרסום:
יוני 2024

© כל הזכויות שמורות

mirkaznagabiya@gmail.com

תקציר

דו"ח זה מבוסס על מחקר גישוש שנערך בקרב 30 נשים בדואיות, מרביתן תושבות כפרים לא-מוכרים, שהשתתפו או משתתפות עדיין בתכנית מעגלי תעסוקה. תכנית הנחשבת לתכנית דגל של שירות התעסוקה, ומטרתה למנוע ממקבלי הבטחת הכנסה לשקוע באבטלה ממושכת (או עומק אבטלה). התכנית מתנה את המשך קבלת גמלת הבטחת הכנסה בהשתתפות בפעילויות שונות (סדנאות, פגישות עם יועץ תעסוקתי והשתלבות מהירה בשוק התעסוקה). תכניות דומות למעגלי תעסוקה נפוצות במדינות שונות בעולם החל מאמצע שנות התשעים של המאה ה-20.

מהראיונות עם המשתתפות בתכנית עולה שרובן חסרות משאבים השכלתיים כדי להשתלב בשוק התעסוקה (ידע השפה העברית, היעדר השכלה תיכונית, וכישורים טכנולוגיים), וניסיון תעסוקתי. הן אימהות לילדים, החיות בכפרים שבהם לא קיימות מסגרות טיפול בילדים, או מתגוררות ביישובים חסרי אמצעי תחבורה זמינים בתדירות מספקת, ומוגבלות ביציאתן לעבודה על ידי נורמות פטריארכליות. עוד עולה מהממצאים כי הסדנאות שהתכנית מציעה, כגון סימולציות ראיון עבודה, חיפוש עבודה וכתיבת קורות חיים אינן עונות לצרכי המרואיינות. הן דווחו כי ברצונן ללמוד עברית, וגם מקצוע, אך גם למצוא מקום עבודה מתאים לאימהות.

- רוב המשתתפות הביעו נכונות להשתלבות בשוק העבודה. עם זאת הן הצביעו על חוסר אפקטיביות התכנית בסיוע להשתלבות בשוק העבודה.
- המשתתפות סברו כי התכנית אינה מתחשבת ברמת השכלתן ו\או בתפקידן המשפחתי בשמירה על ילדים, ולא במגבלת הניידות שלהן, לאור המצב הכלכלי והיעדר תשתיות ותחבורה הולמת.
- התכנית לא התאימה לרמת ההשכלה של המרואיינות, שממילא רובן נשלחו לעבודות ניקיון.
- המשתתפות לא ראו תועלת בתכנים שהועברו בהכשרות, לא ברמה של הקניית השפה העברית ולא ברמת המיומנויות.
- נושא ההכנה לראיונות עבודה נתפס כנושא החוזר על עצמו ואינו אפקטיבי, וכבזבוז זמן.
- התכנית לא עמדה בציפיות ולא ענתה על הצרכים של המוטבות בהקניית הכשרה מקצועית אפקטיבית להשתלבות תעסוקתית בקהילה המקומית.
- התכנית מסתמנת כלא-אפקטיבית בישובים הלא מוכרים לאור אי-התאמתה להיעדר הזדמנויות תעסוקה עבור הנשים הבדואיות המתגוררות בהם.

במסמך זה ארבעה חלקים. בחלק הראשון מתואר המצב התעסוקתי וההשכלתי של נשים בדואיות בנגב, תוך התייחסות לבעיות המבניות המעכבות את השתלבותן בשוק התעסוקה. החלק השני עוסק בתכנית מעגלי תעסוקה, ופורש את עקרונות הפעולה והאידאולוגיה המנחה אותה. החלק השלישי מציג את התנסות הנשים המרואיינות בתכנית בהקשר של מטרות התכנית, והחלק האחרון מספק מבט כולל על הממצאים, ועל מגבלות תכנית מעגלי תעסוקה.

מגדר, השכלה ותעסוקה בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב

הבנת המצב הכלכלי החברתי של האוכלוסייה הבדואית בנגב בכלל, ושל נשים בדואיות בפרט, הכרחית כדי להבין את השפעת מצב זה על הצלחתן או כישלונן של תכניות תעסוקה. חלק זה של הדו"ח מבוסס על נתונים ממקורות מגוונים (המוסד לביטוח לאומי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שירות התעסוקה, לצד מקורות משניים: פרסומים של מכון ג'וינט ברוקדייל ומרכז המחקר והמידע של הכנסת). קיימים קשיים רבים באיתור נתונים על התושבים הבדואים בנגב, החל מחוסר נתונים אודות הכפרים הלא-מוכרים (גם הלמ"ס וגם הביטוח הלאומי פוקדים יישובים שבהם מתגוררים מעל 2000 תושבים ובהתאם למעמד היישוב (לרוב לא פוקדים את הכפרים הלא מוכרים) וכלה בחוסר ידע אודות מספר התושבים בכפרים הלא-מוכרים. בעיה נוספת שמקשה על איתור נתונים אודות המצב התעסוקתי של התושבים הבדואים בנגב הוא היעדר לשכות תעסוקה ברוב היישובים מלבד בעיר רהט. תושבים המתגוררים בעיירות, ואלו המתגוררים בכפרים לא-מוכרים, רשומים בלשכות בערים יהודיות. חלק זה מהדו"ח מתאר תמונה מקיפה עד כמה שאפשר, אך היא מתבססת על נתונים ממקורות שונים, ובשנים שונות, ומכאן שהנתונים חלקיים.

האוכלוסייה בדואית בנגב מונה 292,288 תושבים, שמהווים 21% מאוכלוסיית הנגב. 73,172 מתגוררים בעיר רהט, 134,393 בשבע מועצות מקומיות ושתי מועצות אזוריות,1 וכ-84,723 בכפרים לא מוכרים על ידי המדינה.2 האוכלוסייה הבדואית בנגב היא בין העניות והנחשלות בישראל. כל היישובים הבדואיים מדורגים באשכול הכלכלי-החברתי הנמוך ביותר (אשכול חברתי-כלכלי 1).3 האוכלוסייה הבדואית בנגב מאופיינית בשיעורי ילודה גבוהים. אמנם בהשוואה בין השנים ירדו שיעורי הילודה בקרב נשים בדואיות בנגב, ואולם הם עדיין גבוהים ביחס לאלה של האוכלוסייה הכללית. שיעור הפריון בכלל האוכלוסייה עמד בשנת 2021 על 2.9 ילדים לאישה, בעוד שאצל האוכלוסייה הבדואית הוא של 4.9 ילדים לאישה.

תרשים מספר 1: שיעור הפריון והילודה בקרב בדואיות בנגב ובקרב כלל הנשים בישראל 2001-2020 (מספר ילדים לאישה)

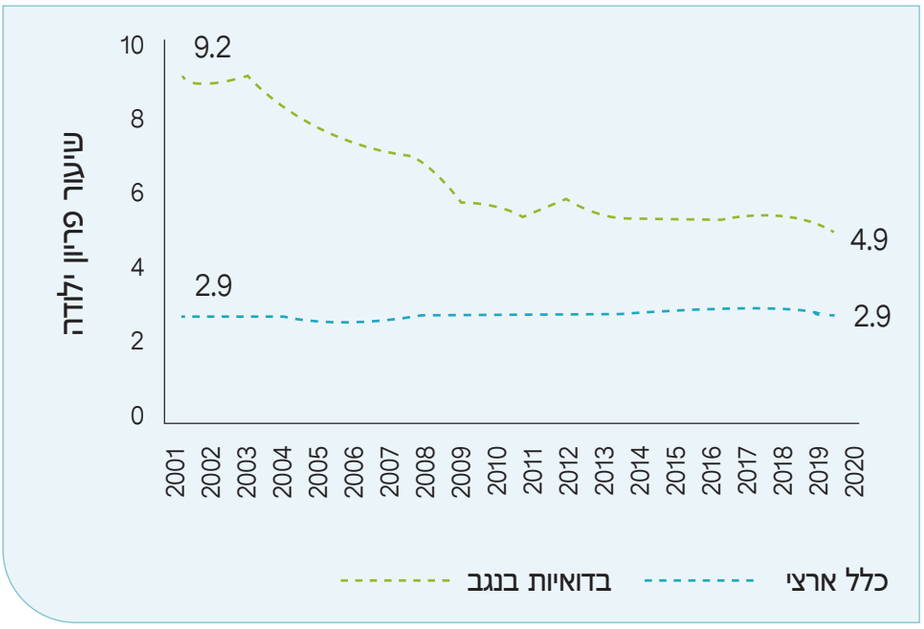

מקור: אורן תירוש, דנה כהן, ברכה, ברלין, איילה לוי-כובשי וסמדר סומך. 2023. דפוסי תעסוקה וחסמים לתעסוקה באוכלוסייה הבדואית בנגב – מחקר הערכה מסכם. ירושלים, מכון מאייר ג'וינט ברודקייל.

1 להיסטוריה של צורת ההתיישבות הנוכחית של האוכלוסייה הבדואית בנגב ראו: הקהילה הערבית הבדואית בנגב - רקע כללי - Dukium.orgהוחזר ב-23.5.2023.

2 ראן https://in.bgu.ac.il/humsos/negevSus/SYBSN/Pages/demographics.aspx אוחזר ב-23.5.2023

3 איפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-הכלכלית של האוכלוסייה בשנת 2019, לוח א' רשויות מקומיות לפי דירוג עולה של המדד החברתי-כלכלי 2019, ערך מדד, דירוג ואשכול ושינויים לעומת 2017. ירושלים, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

האוכלוסייה הבדואית בנגב היא אוכלוסייה צעירה. התרשים הבא מראה את אחוז הילדים מתחת לגיל 17 ביישובים נבחרים. 50.5% מהאוכלוסייה הבדואית הנם ילדים מתחת לגיל 18.

תרשים מס' 2: אחוז הילדים מתחת לגיל 17 ביישובים נבחרים

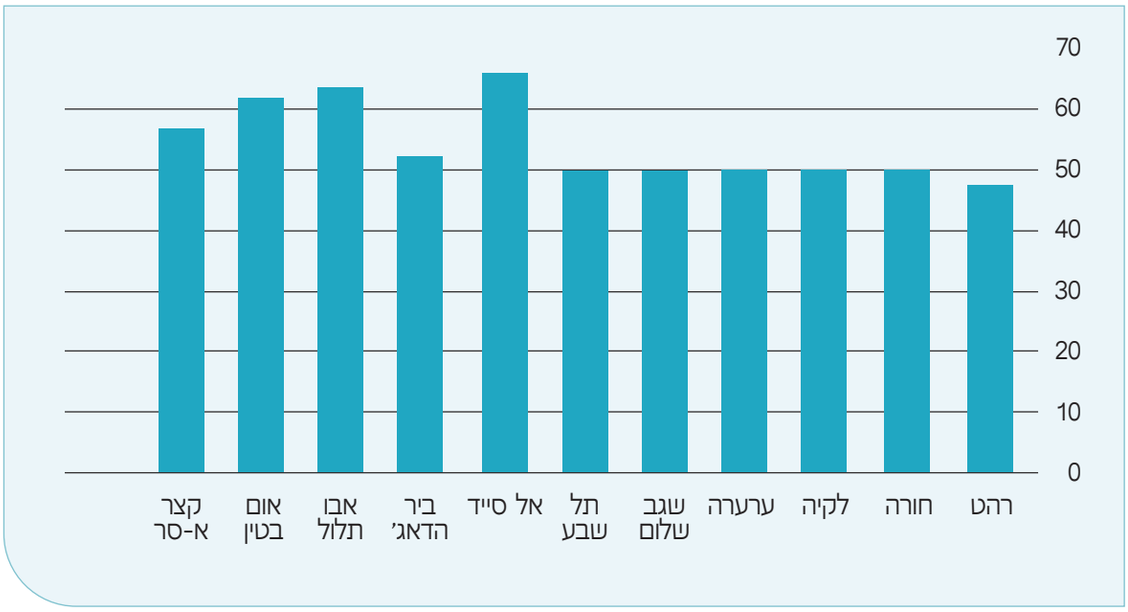

מקור: עיבוד מתוך: יישובים בישראל, ילדים כאחוז מאוכלוסיית היישוב. ירושלים, המוסד לביטוח לאומי 2021

מרבית האוכלוסייה הבדואית נמצאת מתחת לקו העוני. לדוגמה, בשנת 2018 66% מהבדואים בנגב חיו מתחת לקו העוני. לפי הנתונים של הביטוח הלאומי, שיעור המועסקים מתוך האוכלוסייה ביישובים הבדואים נמוך. התרשים הבא מראה את שיעור ההשתתפות בכוח העבודה מתוך האוכלוסייה ביישובים נבחרים.

תרשים מס' 3: מספר המשתתפים בשוק העבודה מתוך אוכלוסייה בגיל העבודה- כפרים בדואים נבחרים

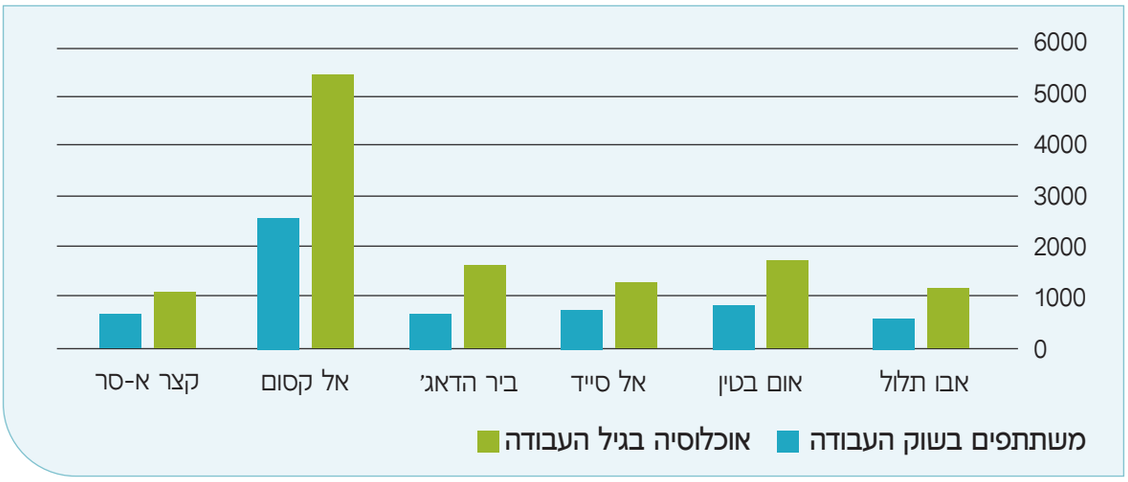

מקור: עיבוד מתוך סטטיסטיקה לפי יישובים. ירושלים, המוסד לביטוח לאומי נתונים סטטיסטיים (btl.gov.il)

תרשים מספר 4: שכירים ועצמאיים מתוך אוכלוסייה בגיל העבודה. כפרים בדואים נבחרים

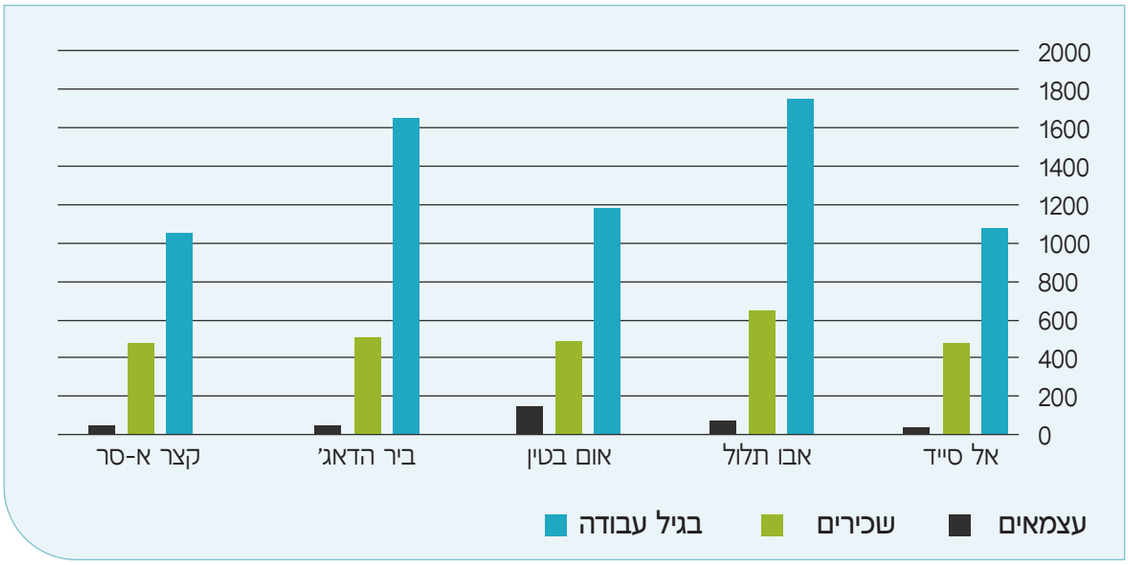

מקור: עיבוד מתוך סטטיסטיקה לפי יישובים. ירושלים, המוסד לביטוח לאומי נתונים סטטיסטיים (btl.gov.il)

שיעור ההשתתפות בשוק התעסוקה מתוך תושבים בגיל העבודה ביישובים נבחרים נע בין 34% ל-40%, זאת לעומת שיעור ההשתתפות הארצי שעומד על 52.5%. רמת השכר של התושבים המשתתפים בשוק התעסוקה נמוכה בהשוואה ארצית. שכרו של שכיר בדואי הוא 64% מהשכר הממוצע הארצי. נוסף על כך שיעור המשתכרים מתחת לשכר המינימום בקרב השכירים הבדואים עומד על 30% בממוצע בהשוואה ל-24.8% ברמה הכלל ארצית.
ההשתתפות הנמוכה בשוק התעסוקה, יחס התלות הגבוה בין מפרנסים לתלויים, והכנסה נמוכה משתקפים בנתוני האבטלה בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב. בחודש אפריל 2023 נע שיעור האבטלה בין 7.6% בעיר רהט ל-18% במועצה האזורית אל-קסום.

תרשים מס' 5: שיעור אבטלה ממוצע – יישובים בדואיים נבחרים

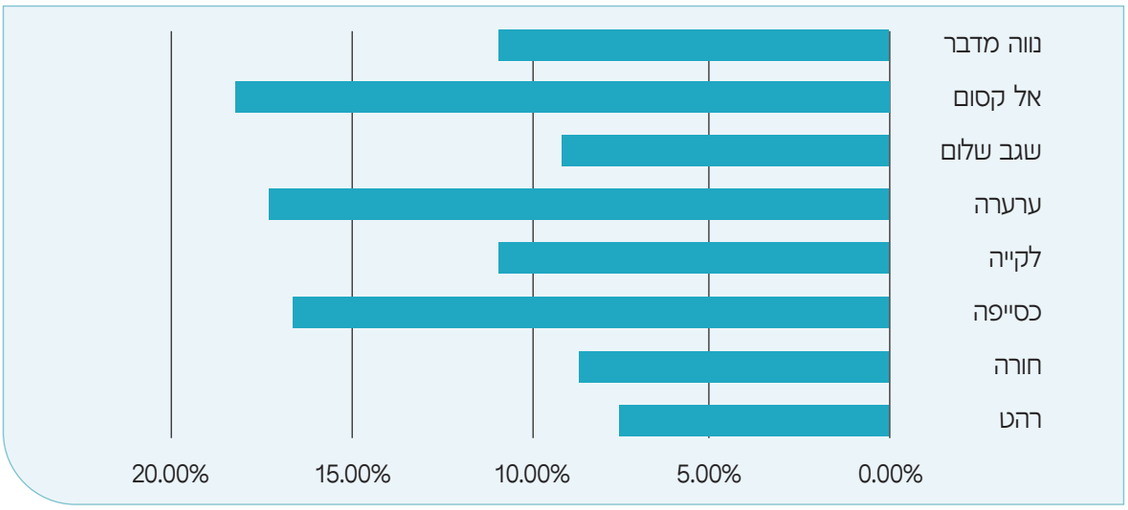

מקור: עיבוד מתוך שירות התעסוקה: מידע ברמת היישוב והמועצה האזורית 2023

שיעור האבטלה הממוצע בקרב הבדואים בנגב עמד בחודש מרץ 2023 על 13.23% מכוח העבודה בעוד ששיעור האבטלה בערים ערביות עמד על 4.7%, ביישובים היהודיים על 2.78% ושיעור האבטלה הארצי עמד על 4.14%. לא זו בלבד שתחולת האבטלה רחבה, אלא שאצל התושבים הבדואים מדובר בעיקר באבטלה עמוקה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בשיעור המקבלים גמלת הבטחת הכנסה. מכיוון שגמלת הבטחת הכנסה היא גמלה משפחתית, אפשר להסיק ששיעור הנשים השקועות עמוק באבטלה גבוה.

תרשים מס' 6: שיעור מקבלי הבטחת הכנסה ודמי אבטלה ביישובים בדואיים נבחרים

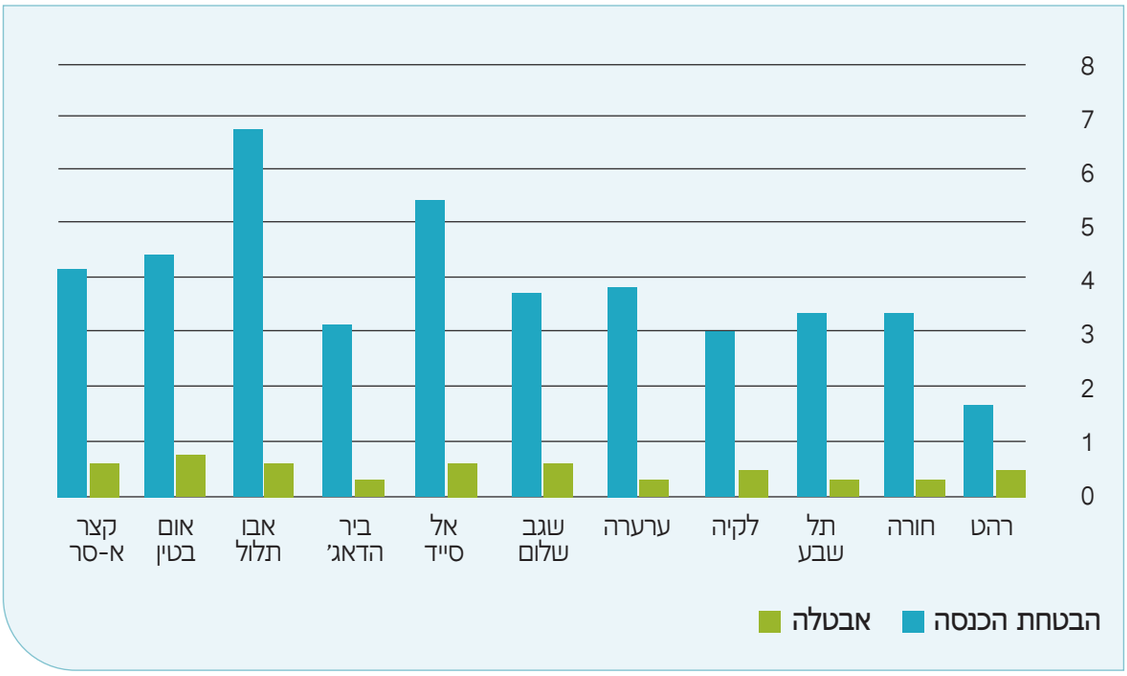

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2021 .יישובים בישראל: מקבלי גמלאות כאחוז מאוכלוסיית היישוב.

בעוד שנתוני הביטוח הלאומי והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתייחסים ליישובים המונים מעל 2000 תושבים, עיבוד מיוחד של הביטוח הלאומי של כלל היישובים בנגב (ערים, עיירות, מועצות אזוריות וכפרים לא מוכרים) מראה תמונה רחבה יותר של עומק ותחולת האבטלה בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב. בחודש דצמבר 2022 ממוצע השהות בגמלה עומד על 9.62 חודשים. באותו חודש היו בישראל 62.968 מקבלי הבטחת הכנסה.[4] משפחות בדואיות בנגב מהוות 18% ממקבלי הבטחת הכנסה אף על פי שהבדואים מהווים 3.02% מאוכלוסיית ישראל.

4 ממקור: המוסד לביטוח לאומי: מקבלי הבטחת הכנסה לפי שיעור הגמלה והקפה
https://www.btl.gov.il/Publications/quarterly/income_insurance/Pages/%D7%9E%D7%A7%D7%91%D7%9C%D7%99%20%D7%92%D7%9E%D7%9C%D7%94%20%D7%9C%D7%94%D7%91%D7%98%D7%97%D7%AA%20%D7%94%D7%9B%D7%A0%D7%A1%D7%94%20%D7%9C%D7%A4%D7%99%20%D7%A9%D7%99%D7%A2%D7%95%D7%A8%20%D7%92%D7%9E%D7%9C%D7%94%20%D7%95%D7%94%D7%99%D7%A7%D7%A4%D7%94

תרשים מס׳ 7: מספר (במספרים מוחלטים) מקבלי הבטחת הכנסה וממוצע חודשי הבטחת הכנסה. היישובים הבדואיים בנגב (יישובים מוכרים ולא מוכרים)

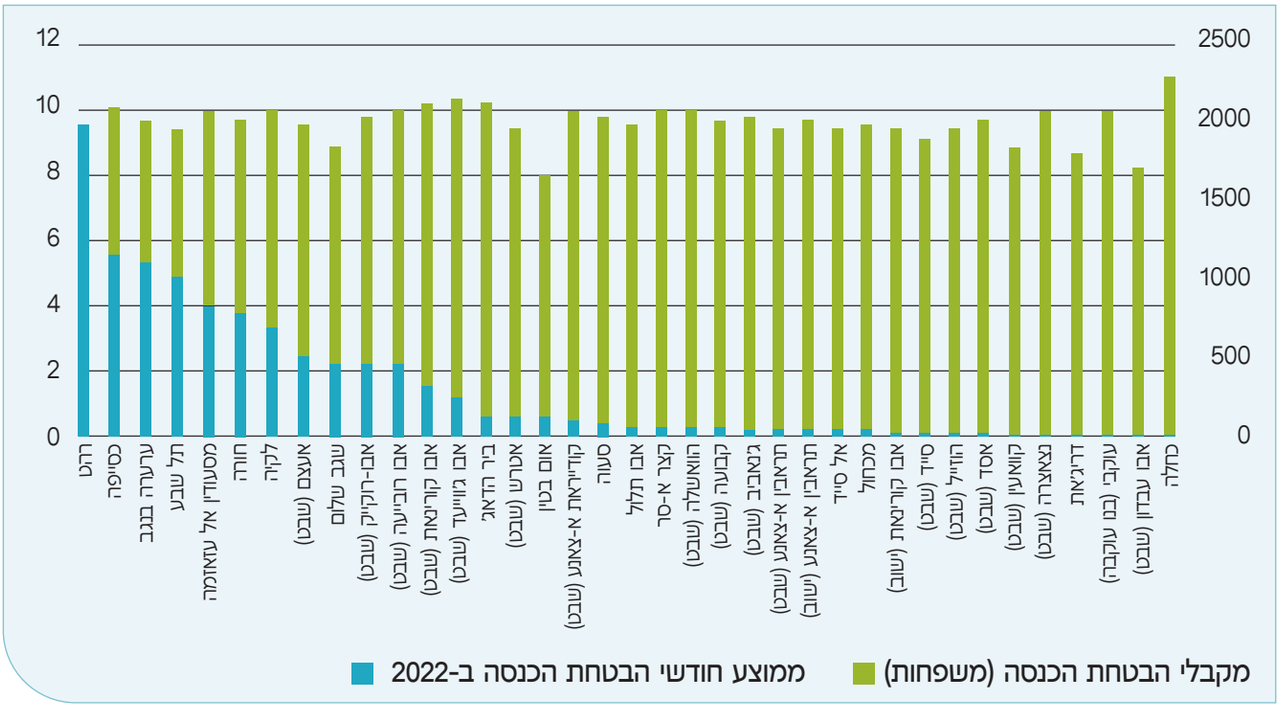
12
10
8
6
4
2
0
2500
2000
1500
1000
500
0
רהט
כסייפה
ערערה
תל שבע
אבו תלול
חורה
לקייה
שגב שלום
(מבה) קסר א סיר
(מבה) כמאנים
(מבה) תראבין א צאנע
(מבה) ביר הדאג׳
(מבה) תראבין א צאנע
(מבה) כמאנים
(מבה) ביר הדאג׳
(מבה) תראבין א צאנע
(מבה) כמאנים
(מבה) כמאנים
(מבה) כמאנים

לפי נתוני שירות התעסוקה, בקיץ 2022 84.7% מדורשות העבודה הבדואיות תבעו גמלת הבטחת הכנסה, ורק 13.1% דמי אבטלה. זאת ועוד, מהתרשים הבא עולה שמספרן של תובעות הבטחת הכנסה לא ירד אחרי תקופת הקורונה.

תרשים מס' 9:

תובעות הבטחת הכנסה בהתפלגות לפי קבוצת אוכלוסייה 2019-2022[5]

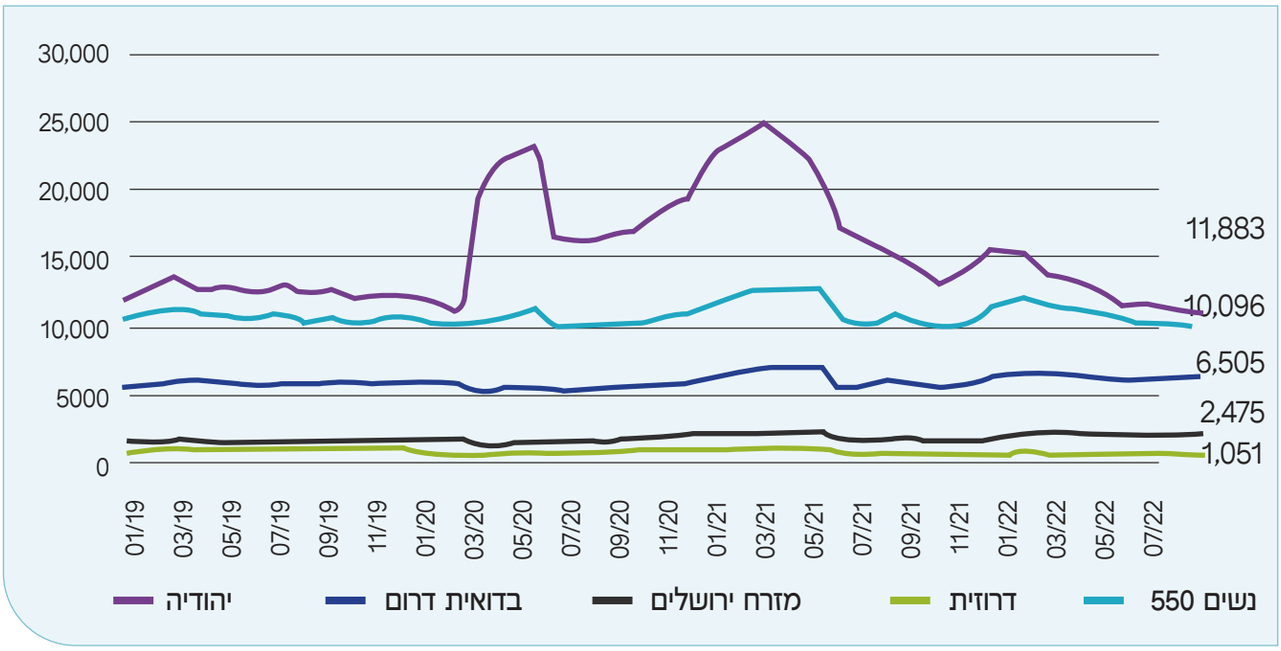

מקור: שירות התעסוקה, הודעה לעיתונות.

מהנתונים שהוצגו לעיל ניתן להסיק שהאוכלוסייה הבדואית בנגב בכלל, והנשים שבה בפרט, סובלת מאבטלה עמוקה. 77% מהנשים הבדואיות לא נמצאות בכוח העבודה, לעומת 14% מהנשים היהודיות, ו-62% מהנשים הערביות. שכרן של נשים בדואיות הוא 44% משכרם של גברים ו-45% משכרן של נשים יהודיות.[6]

5 ראו הודעה לעיתונות: דו"ח שירות התעסוקה על הרבעון השלישי לשנת 2022. תרשים מס' 9. קבוצת 550 כוללת נשים ערביות אך לא נשים בדואיות ודרוזיות.

6 ראו: ג'רי אלמו-קפיטל. 2022. נתונים על תעסוקת נשים ערביות בדגש על בדואיות בנגב. ירושלים, מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

תכנית מעגלי תעסוקה

במהלך שנות ה-90 של המאה ה-20 קידמו מדינות רווחה מערביות את "מדיניות ההתניה" (politics of conditionality), שהתבטאה ברפורמות מרחיקות לכת בביטוח האבטלה, וכן בתכנית הבטחת הכנסה ללא-מועסקים בגיל העבודה. מדיניות ההתניה הייתה שינוי מרחיק לכת במדיניות החברתית ובמדיניות שוק העבודה במדינות אלו, שכן היא החליפה מדיניות פסיבית (החלפת שכר בזמן האבטלה כדי לשמור על רמת החיים של המובטל) במעבר למדיניות שוק עבודה אקטיבית, אשר התנתה את קבלת דמי האבטלה וגמלת הבטחת הכנסה במילוי חובות, בעיקר השתלבות מהירה בשוק העבודה (Dwyer, 2004; Reese, 2011). מכיוון שאחת הנחות היסוד של מדיניות שוק עבודה אקטיבית היא שהאבטלה היא בעיה אינדיבידואלית ולא מבנית (בעיות של האטה כלכלית ושל שוק העבודה), פותחו תכניות שתכליתן הייתה לפעול על המוטיבציה של המובטלים והמובטלות תוך הקניית הרגלים שקובעי המדיניות חשבו שנשחקו במשך שנות אבטלה ממושכות (כגון מוטיבציה, מוסר עבודה, דייקנות, ציות). יתר על כן, קובעי המדיניות חשבו ששילוב בין כפייה, להתניה, ולתמריצים כלכליים ישנה את ההתנהגות האינדיבידואלית, יעצים את המסוגלות התעסוקתית ויביא לשילוב מהיר בשוק התעסוקה.

בשנת 1996 הושקה בארה"ב תכנית פדרלית בשם "Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act". התכנית ביטלה את הזכות לקבלת הבטחת הכנסה (social assistance), הגבילה את קבלתה לחמש שנים וחייבה את הזכאים (בעיקר משפחות יחידניות עניות) להשתתף בתכניות השמה תוך השתלבות מהירה בשוק התעסוקה. תכניות אלו לא סיפקו הכשרה מקצועית, ולא שיפור היכולות התעסוקתיות של המשתתפות, אלא התמקדו בעיקר במוטיבציה שלהן. תכניות אלו לא היו מיועדות ליצור מקומות עבודה חדשים עבור המובטלים אלא ליצור עובדים ועובדות עבור מקומות עבודה שאף אחד לא רוצה לעסוק בהם (Peck, 2001, p. 6), בעיקר עיסוקים בתחום השניוני, חסרי ביטחון ורווחה תעסוקתיים בשוק העבודה.

התכנית, שהופעלה במדינת ויסקונסין בארה"ב, נעשתה דוגמה לחיקוי עבור מדינות רבות, שכן היא גרמה בתוך זמן קצר לירידה חדה בזכאות לגמלאות הבטחת הכנסה. הדגם של תכנית ויסקונסין התפשט כאש בשדה קוצים, ומדינות רבות אימצו אותה כפתרון לבעיות של אבטלה ממושכת (Lodemel & Trickey, 2000). בשנת 2005 אימצה ממשלת ישראל את תכנית מהל"ב ("מהבטחת הכנסה לתעסוקה בטוחה") כניסוי בארבע ערים וסביבותיהן (ירושלים, חדרה, אשקלון ונצרת). התכנית חייבה מקבלי הבטחת הכנסה להתייצב במרכזי תעסוקה שהפעילו זכיינים פרטיים, ולהשתתף במגוון פעילויות במשך 30-40 שעות בשבוע, או להשתלב בשוק התעסוקה (Helman & Maron, 2017, 2019). התכנית פעלה בשנים 2005-2010 (החל משנת 2007 היא כונתה "אורות לתעסוקה"). היא עוררה אי-נחת ציבורית ומחאות בקרב המשתתפים.ות, בקרב פוליטיקאים ובקרב ארגוני החברה האזרחית, לאור ההפרה של זכויות המובטלים, והכוונה להפריט את שירות התעסוקה. התכנית הופסקה בפתאומיות בחודש מאי 2010 (Helman, 2021).

בשנת 2014 הושקה תכנית "מעגלי תעסוקה," במסגרת שירות התעסוקה ובאחריותה (Adut, 2017). מטרת התכנית היא "טיפול בכלל דורשי עבודה ובעיקר בתובעי הבטחת הכנסה לצורך שילובם בעבודה מתאימה ומניעת גלישתם לעומק האבטלה ותלות בקצבאות."[7] את התכנית פיתחה תב"ת (ג'וינט ישראל) ועל בסיס תכנית סטרייב.[8] בדומה לתכניות שוק עבודה אקטיבי אחרות (ראו למעלה), תכנית מעגלי תעסוקה היא תכנית של עבודה תחילה, כלומר, השתלבות מהירה ככל האפשר בשוק התעסוקה ביחד עם הקניית מיומנויות רכות. מיומנויות רכות, או כישורי חיים, כוללים מוסר עבודה, מוטיבציה, יכולת לעבודת צוות, ומיומנויות תקשורת (Moss & Tilly, 1996). מקבלי הבטחת הכנסה ותובעי הבטחת הכנסה אמורים להשתתף בתכנית שלוש פעמים בשבוע. פעמיים בשבוע בפעילויות שונות ופעם בשבוע למפגש עם מתאם השמה ייעודי.

7 ראו: שירות התעסוקה. 2022. נוהל תכנית השמה -מעגלי תעסוקה- עמ' 3. ירושלים, שירות התעסוקה הישראלי.

8 ראו:STRIVE – Purpose, Mission, Vision & Values

הסדנאות המוצעות לדורשי.ות עבודה הן:

- **סדנת קדם תהליך שמטרתה לאתר חסמים**,[9] כגון תחושת היעדר רצון, חוסר מסוגלות. סדנה זו "מהווה שלב מקדים לתהליך התעסוקתי, שלב שמטרתו לסייע לדורשי העבודה להתחבר למניע הפנימי, לייצור נכונות ומוכנות לרצות להניע קדימה את המציאות החיים העכשווית שלהם."[10]

- **סדנת שינוי/צעדים לתעסוקה:** כוללת הכנה לשלב חיפוש העבודה, לצד מיומנויות וכלים להשתלבות בעבודה, לרבות פירוק חסמים מורכבים. סדנה זו מיועדת לחסרי ביטחון עצמי תעסוקתי לשם עידוד השתלבות והתמדה בתעסוקה. הנושאים המרכזיים שבהם מתמקדת הסדנה הם: גיבוש זהות תעסוקתית; כתיבת קורות חיים ומתן כלים אפקטיביים לחיפוש ומציאת עבודה; הכנה לראיון עבודה וניהול והתנהלות כלכלית.

- **סדנת חיפוש עבודה מונחית:** חיפוש עבודה אקטיבי באמצעות מחשבים.

- על אף שתכנית מעגלי תעסוקה תובענית פחות מתכנית מהל"ב ואורות לתעסוקה, היא מבוססת על אותם העקרונות ואינה לוקחת בחשבון את שוני התרבותי, הכלכלי החברתי והמרחבי בין הקבוצות השונות המרכיבות את המשפחות הזכאיות להבטחת הכנסה. מרבית הסדנאות מניחות שלמשתתפים יש אוריינות בסיסית בשפה העברית (אף על פי שקיימת מודולה של עברית תעסוקתית),

9 השימוש במונח חסמים הופך בעיות מבניות (כגון: השכלה נמוכה, היעדר כישורים תעסוקתיים, היעדר ניסיון תעסוקתי, חוסר גישה לתחבורה, קושי במציאת מסגרת לטיפול בילדים, חוסר אוריינות בעברית, היעדר מקומות תעסוקה בקרבת מקום המגורים) למאפיינים של פרטים המצופים לשנות את התנהגותם כדי להיהפך לעצמאיים (רוצה לומר לצמצם ואף לבטל את התלות שלהם במדינת הרווחה). חסמים אלו הופכים למטרות להתערבות בתכניות תעסוקה שונות. ראו לדוגמה: (Houser, Schram, Soss, & Fording, 2014).

10 שירות התעסוקה הישראלי. 2022. נוהל תכנית השמה -מעגלי תעסוקה, עמ' 13. ירושלים, שירות התעסוקה הישראלי.

חווית נשים בדואיות בתכנית מעגלי תעסוקה

מאפייני המשתתפות:
המרואיינות מתגוררות בכפרים לא-מוכרים ובעיירה אחת. הן משתתפות או השתתפו בעבר בתכנית מעגלי תעסוקה, ונדרשו להתייצב בשתי לשכות תעסוקה - בבאר שבע ובירוחם. מרבית המרואיינות נשואות (68.97%) והיתר רווקות (17.24%) או גרושות (13.9%). גיל המרואיינות נע בין 25 ל-50.

תרשים מס 10: מרואיינות לפי גיל

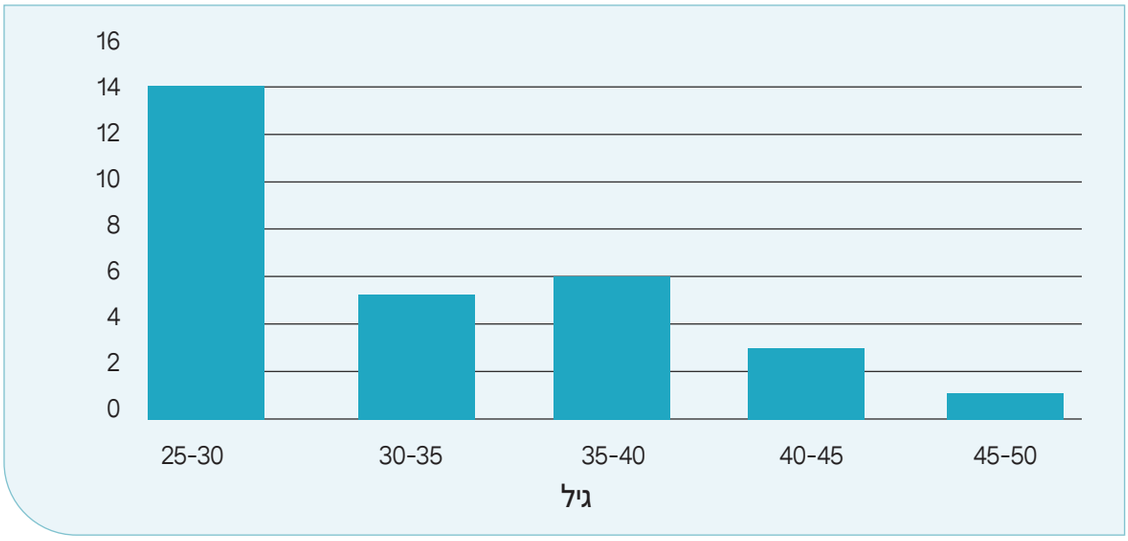

מקור: עיבוד מתוך הראיונות עם המשתתפות

מספר הילדים נע בין ילד אחד ל-8 ילדים. מרבית המרואיינות למדו בבית הספר היסודי (16), רק שתיים למדו תיכון מלא, והיתר לא השלימו את לימודי התיכון.

תרשים מס' 11: מרואיינת לפי רמת השכלה

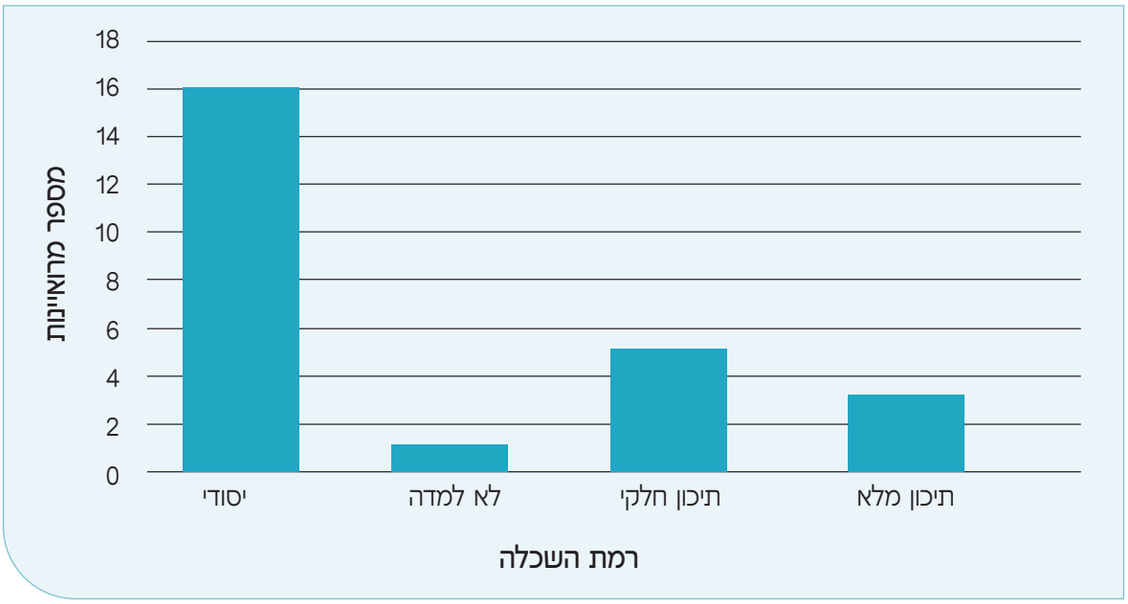

מקור: רמת השכלה של המרואיינות. עיבוד מתוך ראיונות.

62% (18) משלושים המרואיינות לא עבדו אף פעם, והיתר עבדו במשרות חלקיות ובהיקף עבודה מצומצם, ובעבודות שלא דורשות הכשרה כלשהי (כגון ניקיון, טיפול בילדים וקשישים).
למרואיינות ולבני זוגן (מתוך הנשואות והגרושות) ותק גדול במערכת הבטחת הכנסה. 21 מרואיינות נמצאות מעל שנה במערכת הבטחת הכנסה, 2 שישה חודשים, 2 שנה, אחת שמונה שנים, ו-4 10 שנים. על אף שאין זה מדגם מייצג, הוא נותן אינדיקציה לעומק האבטלה בכפרים הלא-מוכרים (ראו תרשים מס' 13).

תרשים מס' 12: מרואיינות לפי שנות ותק במערכת הבטחת הכנסה.

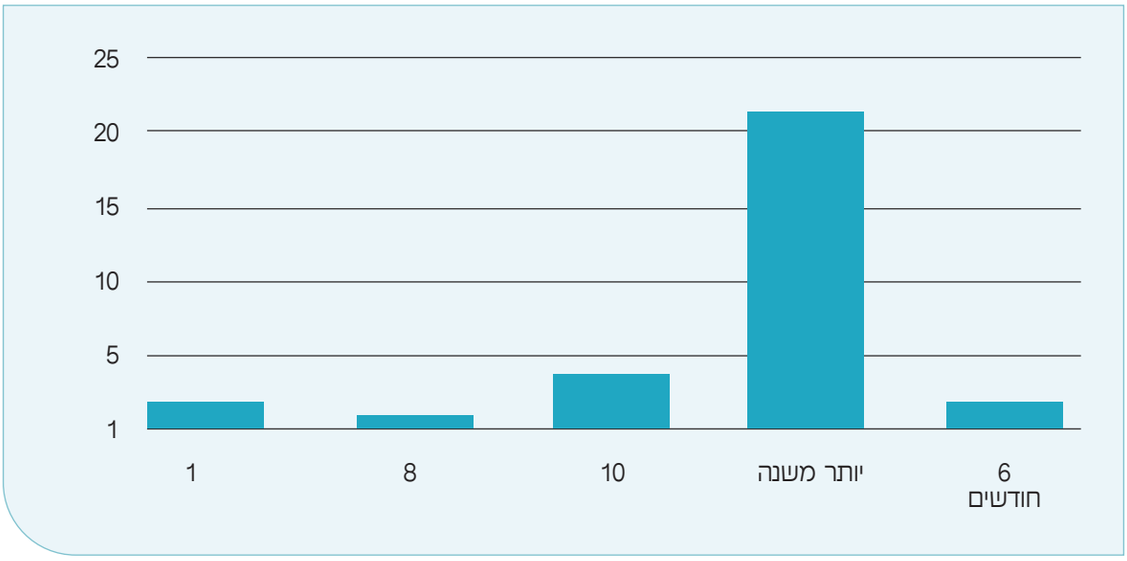

מקור: עיבוד מתוך הראיונות עם המשתתפות

מה ידעו המרואיינות על תכנית מעגלי תעסוקה?

כשהמרואיינות נקראו להתייצב בלשכות התעסוקה לשם השתתפות בתכנית מעגלי התעסוקה הן לא ידוע הרבה אודותיה. רובן קיבלו מכתב, אך מעטות שמרו עליו או בכלל הבינו שהן מיועדות להשתתף בתכנית השמה.

להלן חלק מהעדויות של המרואיינות:
"לא ידעתי כלום על זה קודם. הם אמרו לי (בלשכת התעסוקה) שהם יעזרו לי במעגלי התעסוקה כדי למצוא עבודה."

בעוד שמהעדויות הקודמות עולה כי הוסבר לנשים שהן בתכנית השמה, אחרות מסרו כי אינן יודעות באופן ודאי שהן משתתפות במעגלי תעסוקה. מרואיינות אחרות לא היו בטוחות שאכן הן משתתפות במעגלי תעסוקה אך ציינו שהן השתתפו או משתתפות בסדנאות.

אישה בת 33 אם ל-5 ילדים ציינה: אני חושבת שאני קבלתי מכתב כמו אישור שאני משתתפת בסדנה." אחרות ציינו שקיבלו מכתב, אך לא ידעו מה כתוב בו. אישה אחרת ציינה: " אני לא יודעת כלום עברית. היה לי הרבה מכתבים, לא יודעת מה הם כתבו לי במכתב."
משפט זה חזר על עצמו במרבית הראיונות. רק מעטות יכלו לזהות את שם התכנית: אישה בת 40 אם ל-7 ילדים ציינה: "התחלתי להשתתף לפני שנתיים במעגלי התעסוקה."

אישה נוספת אשר השתתפה בעבר בתכנית, אם ל-5 ילדים העידה כי היא קיבלה הפניה משרות התעסוקה, ואמרו לה ש"הם מכשירים אותה לשוק העבודה." לאחרת נמסר כי יסבירו לה את הכול ברגע שתתייצב לתכנית אחרות ציינו שאמרו להן שיש תכנית שאפשר ללמוד בה. המשפט אודות תכנית לימוד והשתתפות בסדנאות חזר על עצמו, על אף שמרואיינות לא ידעו לציין האם הן משתתפות במעגלי תעסוקה.

מעדויות אלו עולה כי מעטות הנשים שזיהו את התכנית בשמה. נשים לא זכרו אם קיבלו מכתב המזמן אותן לתכנית, ואלו שאכן זכרו שקיבלו מכתב ציינו שלא הבינו את תוכנו. בהתחשב בעובדה כי מרבית המרואיינות למדו עד סיום בית הספר היסודי, ובהנחה שהזימון נשלח להן בעברית, חוסר הידיעה אודות שם התכנית אינו מפתיע. יתר על כן, השפה הביורוקרטית שבה מנוסח טופס הפניה דורשת רמה יחסית גבוהה של הבנת הנקרא.[11] מרואיינות אחדות ציינו שלא רק שלא ידעו מאומה על אודות התכנית, אלא כששאלו עליה הן הופנו "למה שכתוב בדף." אחרת ציינה כי "כל הזמן צועקים עלי ולא נותנים לי כבוד."

מרבית המרואיינות ציינו שמטרות התכנית הוסברו להן בעל-פה. מרואיינת בת 35, אם ל-5 ילדים, שסיימה בית ספר יסודי סיפרה: "קראו שהתכנית עוזרת לאנשים למצוא עבודה ולהתקדם בחיים." אישה אחרת, אם ל-7 ילדים, שסיימה 7 שנות לימוד ציינה שסיפרו לה איך למצוא עבודה. עניין הסיוע בחיפוש עבודה וההתקדמות בחיים כמטרות התכנית חזר על עצמו במרבית הראיונות.[12]

מההסבר אודות התכנית לא נפקד האיום בסנקציות על אי-השתתפות. מרואיינת רווקה, בת 43, העידה:" הם יתנו לך מכתב, וגם יגידו לך: אם את לא תבואי לא תקבלי כסף, ואת בסירוב. הם מדברים בעברית ואני לא הבנתי כלום." סוגיית הסנקציות חזרה בראיון נוסף עם אישה בת 33, אם ל-8 ילדים: "אני לא יודעת כלום, הם שלחו אותנו לחדר גדול, ומי שלא בא הוא בסירוב, לא מקבל כסף. חילקו אותנו לקבוצות וכל אחד כתב מה מתאים לו." [13]

מה למדו המרואיינות במסגרת התכנית?

לפי "נוהל תכנית השמה - מעגלי תעסוקה," לאחר סדנת קדם תהליך (ראו עמוד 8), מופנות המשתתפות לסדנת שינוי/צעדים בתעסוקה. סדנה זו משלבת עבודה על תהליך אישי ורכישת מיומנויות להשתלבות בעבודה. סדנה זו מורכבת מחמש מודולות: העניינים המרכזיים שבהם מתמקדת הסדנה הם: 1)גיבוש זהות תעסוקתית; 2)כתיבת קורות חיים ; 3) מתן כלים אפקטיביים לחיפוש ומציאת עבודה; 4) הכנה לראיון עבודה ו- 5) ניהול והתנהלות כלכלית.

המרואיינות סיפרו שהן השתתפו בסדנאות לעברית, כתיבת קורות חיים והכנה לראיון עבודה.

מרואיינת בת 35, אם ל-5 ילדים, שסיימה בית ספר יסודי סיפרה: "הייתי בסדנה ללמוד עברית ולהכין קורות חיים." מרואיינת אחרת (בת 43, רווקה, סיימה שבע שנות לימוד) דווחה: "למדתי עברית, אבל כמו לא למדתי [אבל זה כאילו לא למדתי]. אין אחריות שאנשים ילמדו. זו ההרגשה שלי. המורה הייתה מבזבזת את הזמן." כתיבת קורות חיים הייתה התשובה השכיחה ביותר לשאלה מה למדת בתכנית. מרואיינות אחרות ציינו כי היו בסדנה לכתיבת קורות חיים והכנה לראיון עבודה. כך אמרה מרואיינת בת 28, אם לילד ובעלת השכלה תיכונית מלאה: "מדי פעם הם קוראים לי להשתתף בהרצאה שחוזרת על עצמה כל פעם – "איך להכין את עצמי לראיון

11 ראו שירות התעסוקה הישראלי, 2022. נספח א- דברי הסבר וטופס למשתתף בתכנית מעגלי תעסוקה, ע"ע 24-23 בתוך נוהל תכנית השמה - מעגלי תעסוקה. ירושלים, שירות התעסוקה הישראלי.

12 מעדויות המרואיינות אודות שיחת ה- intake אפשר להסיק שהשיח של פקידי ההשמה והיועצים דומה מאוד למה שמתואר במאמר של אסא מרון אודות תכנית ויסקונסין (Maron, 2014).

13 כנראה שהמרואיינת מתייחסת לסדנת קדם תהליך ראו: שירות התעסוקה הישראלי, 2022. נוהל תכנית השמה - מעגלי תעסוקה, עמ' 13. ירושלים. שירות התעסוקה הישראלי.

עבודה".” החזרה על הסדנאות וחוסר גיוונן עלה אף הוא בראיונות: ”כן היו הכשרות להכנה למפגש הראשון בעבודה והכשרות אלו חוזרות על עצמן יותר מפעם ולפעמים פעם כל שבוע.”

מרואיינות אחרות התייחסו גם לתהליך גיבוש הזהות התעסוקתית ובמסגרתו גם להכנת קורות חיים: ”כל הזמן מדברים על עצמנו וגם להכין קורות חיים. הם מלמדים קורות חיים בלי ללמוד מקצוע.” גיבוש זהות תעסוקתית, ובמסגרתה ”פירוק חסמים מורכבים” כחלק מהסדנאות, תואר על ידי אם לשמונה ילדים, בת 33 ובעלת השכלה יסודית: ”פעם למדו אותי להכין קורות חיים ואחר כך נתנו לנו לדבר על הבעיות שלנו בחיים.”[14] דיבור על החיים והבעיות שלנו חזר על עצמו בראיונות. המשתתפות חוו סדנאות אלו כבזבוז זמנן.

תכניות מהסוג של מעגלי תעסוקה שואפות ללמד את המשתתפות כיצד לנהל את הזמן שלהן. ההנחה היא כי אי-השתתפות בשוק העבודה מקורה (בין היתר) בחוסר היכולת של דורשי העבודה לנהל בצורה מיטבית את הזמן. כך אמרה מרואיינת (רווקה, בת 25): ”עד עכשיו לא התחלנו ללמוד, רק סדנה איך לסדר את הזמן שלנו וקורות חיים.”

על אף שמרבית המשתתפות חסרות אוריינות בעברית ובעלות השכלה נמוכה, הן השתתפו בסדנאות שלפי נוהל התוכנית מיועדות לא.נשים שיודעים קרא וכתוב ובעלי אוריינות דיגיטלית בסיסית.[15] השאלה העולה היא: מהו הערך של סדנאות אלו עבור נשים החסרות ניסיון תעסוקתי? 20 מתוך 30 מרואיינות חסרות כל ניסיון תעסוקתי, 8 עבדו במשרות חלקיות שלא דורשות הכשרה כלשהיא, אחת הכשירה עצמה להיות עוזרת גננת ואחת עבדה במפעל סודה סטרים ברהט.

לאילו עבודות הופנו המרואיינות?

מרבית המרואיינות הופנו לעבודת ניקיון. מרואיינת בת 29 ואם ל-5 ילדים דיווחה: ”שלחו אותי לעבודת ניקיון משרדים, שעתיים בבוקר ושעתיים בערב. וזה קשה לי.” אחרת בת 40 ואם ל-8 ילדים אמרה כי נשלחה לעבודת ניקיון בבאר שבע כמה פעמים.

מרואיינת (בת 30, אם ל-6 ילדים) נוספת נשלחו למפעלי עוף: ” שלחו אותי לניקיון בבאר שבע גם ופעם שלחו אותי למפעל עוף בכפר חיים, הייתי צריכה להיות בעבודה בשעה שש. אני לא יכולה לצאת מהבית בשעה זאת. אין מי שישמור על הילדים, לתת להם אוכל ולשלוח אותם לבית הספר.” נשים אחרות, אף הן מטופלות בילדים, נשלחו לעבוד במרחק ניכר ממקום המגורים (קריית גת). אישה בת 25, אם לילד אחד, שעובדת כמטפלת סיעודית אצל קרוב משפחה, נשלחה לעבודת ניקיון אף היא.

מי שומר על הילדים?

מהראיונות עולה כי אחת הבעיות המרכזיות בהן נתקלו המשתתפות בתכנית מעגלי תעסוקה היא הטיפול בילדים. המרואיינות ציינו שיציאה מוקדמת מהבית, עבודה במשמרות או בשעות אחרי הצהריים אינן מתאימות לאימהות לילדים.

מרואיינות אחדות מוצאות הסדרי טיפול ילדים במסגרת המשפחה. בנות מתבגרות לא הולכות לבית הספר בימים שהאימהות מתייצבת בתכנית. בן זוגה של אישה אחרת, אם לחמישה ילדים, שומר על הילדים. אחרות נעזרות באימהותיהן או אחיות: ” אמא שלי, והיא בת 67, היא לא יכולה לטפל בילדים אבל אין ברירה” (אם ל-5 ילדים). במקרים אחרים, ובהיעדר תמיכה משפחתית הילדים שומרים על עצמם (אם ל-8 ילדים; אם ל-6 ילדים).

14 ראו (Helman, 2019) על סדנאות דומות במסגרת תכנית ויסקונסין, בעיקר הכנה לראיונות עבודה, כישורי חיים וניהול זמן.

15 ראו שירות התעסוקה הישראלי, 2022. נוהל תכנית השמה – מעגלי תעסוקה, ע"ע. 14-15. ירושלים, שירות התעסוקה הישראלי.

אולם, ההישענות על המשפחה אינה תמיד ודאית, כפי שציינה אם לילד אחד: "אני מבקשת מההורים של בעלי, ופעם שומרים ופעם אומרים שלא יכולים." אם ל-7 ילדים העידה: "אני מבקשת מהאחות של בעלי לשמור עליהם [הילדים], וזה לא כל הזמן. הרבה שעות יהיו לבד בבית."

המרחק של הכפרים ממקומות העבודה שהוצעו למרואיינות, קשיי תחבורה, פגעי מזג האוויר (בעיקר בחורף), היות רובן מטופלות בילדים, חסרות ניסיון תעסוקתי והמסורת הפטריארכלית הביאו לעיתים קרובות לשלילת הגמלה.

אסטרטגיות הישרדות בעקבות שלילת גמלת הבטחת הכנסה

גובה גמלת הבטחת הכנסה נמוך יחסית למדינות אחרות, ומציב את המשפחות על סף הקיום (Koreh, Gal, & Cohen, 2007).

תרשים מס' 13: סכום קצבת הבטחת הכנסה לפי גודל ומצב משפחתי

מצב משפחתי	סכום הקצבה למי שמתייצב בשירות התעסוקה
יחיד	2136 ₪
בני זוג	2848 ₪
זוג + ילד	3180 ₪
זוג + 2 ילדים ויותר	3702 ₪
הורה יחיד + ילד	3180 ₪
הורה יחיד + 2 ילדים או יותר	3702 ₪

מקור: המוסד לביטוח לאומי. סכום הקצבה החל מ-01.01.23 למי שמקבל קצבה ברציפות משנת 2022. סכום הקצבה - הבטחת הכנסה | ביטוח לאומי (btl.gov.il) אוחזר ב-31.05.23

שלילת גמלת הבטחת הכנסה – שהיא תכנית רשת ביטחון אחרונה (Gal & Doron, 2000) - חושפת את המרואיינות שהן אימהות לילדים רבים לחסך קיצוני. כך העידה אישה בת 43 ואם ל-7 ילדים: "קשה לך לקנות אוכל ודברים לבית ולילדים. אין מי שיעזור למשפחה שלי, אין לי קרובים לבקש עזרה מהם. הרבה ימים הבית בלי אוכל וגם בחורף לא קניתי בגדים. קשה מאוד." אישה נוספת, בת 33 ואם ל-8 ילדים ציינה: קשה מאוד. הייתי בלי אוכל, [התקיימנו] רק מקצבת הילדים. לפעמים שבוע לא היה אוכל בבית. לא יכולתי לקנות בגדים."

נשים אחרות מגייסות אסטרטגיות הישרדות כגון סיוע מההורים ומהשכנים: "אני לא יכולה לקנות בגדים בכלל, אני מקבלת בגדים מאנשים בסביבה, וגם אוכל מבקשת מההורים שלי (בת 45, אם ל-8 ילדים). אישה בת 35, אם ל-5 ילדים ציינה, שאף על פי שהיא מסתייעת באנשים בתקופת שלילת הגמלה: "זה לא מספיק, חודש, חודשיים תהיי בלי אוכל וגם לא יכולה לקנות בגדים. אני לא יכולה לקנות בשר לילדים שלי. שנה לא קניתי בשר." אסטרטגיית ההישרדות במרכזית היא קבלת מצרכי מזון מהורים ושכנים. עם זאת, ממרבית הראיונות עולה כי גם סיוע זה אינו מספיק, ולעתים המשפחות סובלות מחסך תזונתי.

מה הן הציפיות התעסוקתיות של המרואיינות?

היעדר השכלה מספקת, היעדר אוריינות בעברית וחוסר היסטוריה תעסוקתית אינם מונעים מהמרואיינות לרצות להשתלב בשוק התעסוקה. רבות מהן הביעו רצון לעבוד, ואף ללמוד מקצוע שיאפשר לפרנס את ילדיהן, ולמנוע מהם חסכים שהם מנת חלקם במצבן הנוכחי.

אם ל-8 ילדים, בת 33, ציינה: "רוצה לעבוד [ב]כל עבודה [ש]לא תהיה במשמרות בשביל לעזור למשפחה שלי. כל עבודה אני אעבוד." אם ל-5 בת 33: "כל עבודה לעזור למשפחה שלי."

רווקה בת 31 אמרה: "כל עבודה אני אעבוד בשעות שמתאימות לי לצאת מהבית. קשה לי לעבוד בלילה. אוהבת עבודה שתהיה שמונה בבוקר." נשים נוספות ביקשו לעבוד במשרות בין השעות 8 בבוקר ועד 14.00. אם ל-5 ילדים, בת 35: "העבודה זו לא הבעיה, אבל מקום עבודה. אני רוצה לעבוד קרוב לבית."

מרואיינות אחרות הביעו רצון ללמוד ולהתמקצע. לדוגמה, אישה בת 30, אם ל-3 ילדים, הביעה רצון ללמוד עברית ופקידות. אחרות ביקשו ללמוד ספרות, עברית, קוסמטיקה ותפירה. נשים אחרות ביקשו ללמוד הוראת הגיל הרך.

נשים אחרות הביעו רצון לעבוד, וציינו שהן מוכנות לעבוד בכל עבודה, אבל הן נתקלות בקושיי תחבורה ובהיעדר מסגרות לטיפול בילדים. אישה בת 25, אם ל-5 לילדים ציינה: "רוצה לעבוד [אבל] אני בפזורה, לא יכולה להגיע לעבודה וגם אין גננת לילדים."

רק אישה אחת התייחסה למשפחתה כחוסמת בפניה אפשרויות של לימודים ותעסוקה: "המשפחה שלי לא נותנת לבנות לעבוד. זו גם בעיה. וגם ללמוד לא יכולה, המשפחה שלנו קשה מאוד."

ציפיות מתכנית מעגלי תעסוקה

המרואיינות נשאלו מה היו משנות בתכנית מעגלי תעסוקה. כל המרואיינות, ללא יוצא מן הכלל, הביעו אכזבה עמוקה מהתכנית. כשנאמר להן שהן תלמדנה בתכנית, הן הבינו זאת כלימוד מקצוע. הן הרגישו שהתכנית לא סייעה הן ולא קידמה אותן.

מרואיינות רבות הביעו רצון ללמוד על מנת שתוכלנה להשתלב בשוק התעסוקה בעבודות משתלמות. הן הציעו לכלול בתכנית טווח רחב של מקצועות, החל מלימודים על תיכוניים וכלה בהכשרות מקצועיות בעיסוקים שיאפשרו להן לעבוד בתוך היישוב או מהבית. הן ביקשו להתחשב בהן כאימהות לילדים בכפרים הלא-מוכרים, שבהם אין מסגרות לטיפול בילדים.

מרואיינות אחרות ציינו כי התכנית משתלטת על הזמן שלהן: "בלי ללמוד משהו חשוב, אנחנו רוצים ללמוד [משהו] מעניין. מבזבזים את הזמן של אנשים;" אני חושבת שמעגלי תעסוקה משחקים עם האנשים, ואני רוצה להגיד שיעזרו לאנשים כמו שצריך."

מכלל הראיונות עלתה אכזבה מהסדנאות שאין בסיומן סיכויי למציאת עבודה, ומחוסר הידע (או ההתעלמות) אודות תנאי החיים של המרואיינות: "אני רוצה להגיד להם תבואו לכפר שאנחנו גרים בשביל לראות כמה קשה לנו ללכת לעבודה שהם שולחים אותנו."

סיכום

מסמך זה בחן את חוויתן של 30 נשים בדואיות המשתתפות כיום או שהשתתפו בעבר בתכנית מעגלי תעסוקה. חוויה זו נבחנה בהקשר התנאים המבניים שמעצבים את האילוצים ואת ההזדמנויות של האוכלוסייה הבדואית בנגב בכלל, ושל נשים בפרט. מהראיונות עלה שהמרואיינות – המתגוררות בכפרים לא מוכרים - סובלות מהזדמנויות מוגבלות בתחומי ההשכלה והתעסוקה, ויכולת ההתניידות שלהן אל מחוץ לגבולות יישוביהן מוגבלת. רוב המרואיינות נתונות במצוקה כלכלית מתמשכת, והן מתקיימות לאורך זמן מגמלת הבטחת הכנסה. רובן אימהות לילדים (מילד אחד ועד 8 ילדים). גידול משפחות מרובות ילדים, היעדר מסגרות לגיל הרך והיעדר הזדמנויות תעסוקתיות בתוך היישובים, חוסר זמינות באמצעי תחבורה ומסורת פטריארכלית מהווים מכשולים מבניים להשתלבות בתעסוקה. לכך יש להוסיף את היעדר האוריינות בשפה העברית ואת רמת ההשכלה הנמוכה של מרביתן. כל אלו מאיינים את האפשרות לתעסוקה שתחלץ אותן מהעוני, ואת אפשרותן לנצל את תכניות התעסוקה במתכונת שמציעים המדינה וארגוני המגזר השלישי הפועלים בשמה.

תכנית מעגלי תעסוקה, שמטרתה למנוע הידרדרות לעומק האבטלה של מקבלי הבטחת הכנסה ושל מובטלים חדשים, מיושמת במקרה של תושבות הכפרים הלא-מוכרים בקרב אוכלוסייה השקועה שנים רבות באבטלה עמוקה. התכנית, בדומה לתכניות אחרות בישראל ובמדינות רבות בעולם, מניחה שאבטלה ממושכת היא בעיה אינדיבידואלית, שמקורה בדימוי עצמי תעסוקתי נמוך, בשחיקת כישורים בתוקף הריחוק משוק התעסוקה ובמוטיבציה נמוכה להיחלץ "מתלות" בגמלאות קיום. הנחות יסוד אלו מכתיבות תכנית פעולה שמתמקדת בסובייקטיביות של המובטל/ת, ולא בתנאים המבניים שעומדים בבסיס האבטלה הממושכת, והמצב הייחודי של קבוצות משתתפים/ות שונים (מה שמכונה one size fits all). מעגלי תעסוקה מציעה למשתתפות כלים המניחים שאפשר לצמצם את הריחוק משוק העבודה על ידי הכנת קורות חיים, אימון לראיון עבודה, וחיפוש עבודה ממוחשב, לצד שיחות שתכליתן לעבוד על המוטיבציה של המשתתפות. מהראיונות עולה שמרבית הנשים שרואיינו נשלחו לעבוד בניקיון, עבודה שאינה דורשת כישורים מיוחדים, קל וחומר לא הכנת קורות חיים או אימון לראיון עבודה.

בעקבות כל זאת לא מפתיע ששלילת גמלאות הייתה נפוצה בקרב המרואיינות. שלילת הקצבאות בקרב אוכלוסייה שממילא נמצאת על סף הקיום, העמיקה את מצוקתן של הנשים ושל ילדיהן.

אף על פי שדו"ח זה מבוסס על מספר קטן של מרואיינות, הוא רומז לא רק על הקשיים שבהם נתונות נשים בדואיות בכפרים הלא מוכרים, הוא גם מצביע על כיוון המדיניות החברתית ומדיניות שוק העבודה הרגישות לצרכים של קבוצת נשים זו, החל ממתן פתרונות תעסוקה במסגרת היישובים, צורך בהקמת מסגרות לטיפול בילדים, קידום אוריינות עברית, השלמת השכלה ופיתוח הכשרות מקצועיות קצרות טווח שתסייענה לנשים לשפר את איכות החיים שלהן ושל משפחותיהן.

מקורות

- **אלמו-קפיטל, ג'רי. 2022.** נתונים על תעסוקת נשים ערביות בדגש על בדואיות בנגב. ירושלים, מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

- **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2019.** אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה בשנת 2019, לוח א' רשויות מקומיות לפי דירוג עולה של המדד החברתי-כלכלי 2019, ערך מדד, דירוג ואשכול ושינויים לעומת 2017. ירושלים, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

- **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. 2021.** יישובים בישראל: מקבלי גמלאות כאחוז מאוכלוסיית היישוב. ירושלים, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

- **המוסד לביטוח לאומי.** סכום הקצבה החל מ-01.01.23 למי שמקבל קצבה ברציפות משנת 2022. סכום הקצבה - הבטחת הכנסה | ביטוח לאומי (btl.gov.il) אוחזר ב-31.05.23

- **המוסד לביטוח לאומי. 2021.** יישובים בישראל. ירושלים, המוסד לביטוח לאומי.

- **המוסד לביטוח לאומי. 2022.** סטטיסטיקה לפי יישובים. ירושלים, המוסד לביטוח לאומי נתונים סטטיסטיים (btl.gov.il)

- **הפורום לדו-קיום בנגב.** קהילה הערבית הבדואית בנגב - רקע כללי - Dukium.org

- **שירות התעסוקה הישראלי. 2022.** נוהל תכנית השמה – מעגלי תעסוקה. ירושלים, שירות התעסוקה הישראלי.

- **שירות התעסוקה הישראלי. 2022.** נספח א- דברי הסבר וטופס למשתתף בתכנית מעגלי תעסוקה, בתוך נוהל תכנית השמה -מעגלי תעסוקה. ירושלים, שירות התעסוקה הישראלי

- **שירות התעסוקה הישראלי. 2022.** הודעה לעיתונות :דו"ח שירות התעסוקה על הרבעון השלישי לשנת 2022. ירושלים, שירות התעסוקה הישראלי.

- **שירות התעסוקה הישראלי. 2023.** מידע ברמת היישוב והמועצה האזורית. ירושלים, שירות התעסוקה הישראלי.

- **אורן תירוש, דנה כהן, ברכה, ברלין, איילה לוי-כובשי וסמדר סומך. 2023.** דפוסי תעסוקה וחסמים לתעסוקה באוכלוסייה הבדואית בנגב – מחקר הערכה מסכם. ירושלים, מכון מאייר ג'וינט ברודקייל.

- **Adut, R. (2017).** Circles of Employment and Outsourcing: Analysis and Recommendations. Jerusalem. Van Leer.

- **Dwyer, P. (2004).** Creeping conditionality in the UK: From welfare rights to conditional entitlements? Canadian Journal of Sociology, 29(2), 265-287.

- **Gal, J., & Doron, A. (2000).** Dealing with the Elusive Welfare-to-Work Issue: The Case of Poverty Traps in Israel. Social Policy and Administration, 34(3), 253-273.

- **Helman, S. (2019).** Turning welfare-reliant women into entrepreneurs: Employment readiness workshops and the constitution of the entrepreneurial self in Israel. Social Politics: International Studies in Gender, State & Society, 26(1), 116-138.

- **Helman, S. (2021).** The rise, demise, and rebirth of a workfare programme in Israel. Journal of International and Comparative Social Policy, 37(1), 62-75.

- **Helman, S., & Maron, A. (2017).** "Wisconsin Works" in Israel? Imported Ideas, Domestic Coalitions, and the Institutional Politics of Recommodification. Neoliberalism As a State Project: Changing the Political Economy of Israel, 109.

- **Helman, S., & Maron, A. (2019).** Episodes of Translation and Network Resilience: Lessons from Israel's Attempted Institutionalisation of Workfare. Journal of Social Policy, 48(1), 63-82.

- **Houser, L., Schram, S. F., Soss, J., & Fording, R. C. (2014).** Babies as barriers: Welfare policy discourse in an era of neoliberalism. In The Routledge handbook of poverty in the United States (pp. 175-192): London, Routledge.

- **Koreh, M., Gal, J., & Cohen, R. (2007).** Israel's Social Assistance Program in a Compartive Perspective. Bitachon Soziali, 74(August), 43-69.

- **Lodemel, I., & Trickey, H. (2000).** A New Contract for Social Assistance. In I. Lodemel & H.

- **Maron, A. (2014).** Activation via intensive intimacies in the Israeli welfare-to-work program: Applying a constructivist approach to the governance of institutions and individuals. Administration & Society, 46(1), 87-111.

- **Moss, P., & Tilly, C. (1996).** "Soft" skills and race: An investigation of black men's employment problems. Work and Occupations, 23(3), 252-276.

- **Peck, J. (2001).** Workfare States. New York: Guilford Press.

- **Reese, E. (2011).** They say cutback, we say fight back!: Welfare activism in an era of retrenchment. New York: Russell Sage Foundation.

נַגַבִיֵה|نَقَبيَّة|Nagabiya

מרכז הידע והמחקר של האוכלוסיה הבדואית בנגב

mirkaznagabiya@gmail.com